

Проф. др Родољуб Етински

Правни факултет Универзитета у Новом Саду

ВЛАДАВИНА ПРАВА У МЕЂУНАРОДНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ: ТЕНДЕНЦИЈЕ РАЗВОЈА

Владавином права штите се слобода, достојанство и добробит појединца. Овај текст је писан са циљем да покаже да ова заштита не може да буде потпуна без протезања владавине права ван националних граница на међународне односе. Међународна заједница разликује се битно у односу на државу и те разлике су значајне са становишта остваривања владавине права. Развој међународног права у XX веку, нарочито развој међународног правосуђа, међународне заштите људских права, успостављање Светске трговинске организације, реаговање правосуђа на кришење људских права од стране Савета безбедности, откривају тенденције развоја у правцу јачања елемената владавине права у међународним односима.

Кључне речи: Владавина права; Међународно право; Међународни односи.

1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА

Под владавином права разумемо стандарде права и државог апарата, нарочито судства који су развијени ради заштите и остваривања основних личних слобода и права, личног достојанства и добробити. Уколико нам нека домаћа власт и приватни субјект незаконито повреди неку нашу основну слободу или право, користимо правне инструменте заштите, те ако постоје стандарди владавине права, држава ће нас заштити. Ако нас повреди нека страна власт, ако штетна промена која нас погађа дође са територије друге државе, да ли можемо да се заштитимо и како? Страна власт, страна држава или међународна организација није потчињена нашој држави и само наша држава, у начелу, не може да нам пружи заштиту. Питање је, дакле, да ли постоје међународни механизми, међународни судови и међународно право који задовољавају стандарде који су потребни да би њиховим

Родољуб Етински, etinskirodoljub@yahoo.com.

коришћењем заштитили наша основна права и слободе од повреда које чине стране власти или које долазе са стране територије. То питање разматрам у овом тексту.

Међународна заједница, као још увек претежно децентрализована заједница суверених држава, битно се разликује од државног апарата. Међународним правом уређују се односи међу државама. Да ли је онда концепт владавине права, којим се штити појединац, а не владар и влада, уопште потребан и могућ у међународној заједници. Мој одговор је да је потребан и да су елементи владавине права ојачали у међународним односима у XX веку.

Пошто кратко прикажем концепт владавине права, како је дат у литератури, изнећу аргументе Џеремија Валдрона¹ (*Jeremy Waldron*) против концепта владавине права у међународним оквирима, те моје неслагање са тим аргументима. Приказаћу, затим, поједине области међународног права у којима су елементи владавине права нарочито напредовали. Ту спада и реаговање судова Европске уније на кршење људских права које чини Савет безбедности УН. Такође, расправљаћу и о неким специфичним карактеристикама правила међународног права у светлу концепта владавине права.

2. КОНЦЕПТ ВЛАДАВИНЕ ПРАВА

Хенкин везује концепт владавине права за *Magna Carta Libertatum* из 1215. године, наводећи да је њен пропис, према коме је слободан човек могао да буде кажњен само законитом пресудом, резултирао у концепту владавине права. Међутим, идеја о супрематији закона, једна од темељних идеја владавине права, постојала је већ код Аристотела.²

Писци дефинишу стандарде владавине права не сасвим једнако, али ипак слично. Неки стандарди се односе на саме техничке и суштинске квалитете права. Право треба да се састоји од општих правила, доступних јавности и довољно јасних да им дејство буде предвидљиво,³ дакле да омогуће да свако разуме шта се од њега тражи и на шта он може да рачуна када је у питању јавна власт.⁴ Право не би требало да има ретроактивно дејство.⁵

¹ Професор права и филозофије са Новог Зеланда, предаје на правним факултетима универзитета у Њујорку и Оксфорду.

² J. Waldron, “Are Sovereigns Entitled to the Benefit of the International Rule of Law?”, *The European Journal of International Law* 2/2011a, 317, фн. 3.

³ S. Chesterman, “Panel on the 2012 UN Declaration on the Rule of Law and Its Projections”, *American Society of International Law Proceedings* 2013, 467.

⁴ J. Waldron, (2011a), 317.

⁵ J. Crawford, “International Law and The Rule of Law”, *Adelaida Law Review* 3/2003, 4.

Право треба да буде засновано на начелу једнакости⁶ и да буде сагласно међународним стандардима људских права.⁷ Одсуство арбитражности је важан стандард владавине права.⁸ Други стандарди односе се на супрематију права. Државе и владе,⁹ јавне власти,¹⁰ институције, јавна и приватна тела и појединци треба да буду потчињени праву¹¹ и нико не може да буде изнад права.¹² Трећа група стандарда односи се на правосуђе: постојање независних судова, установљених законом,¹³ процедурална јемства поштеног поступка и дозвољавање народу да оспорава легалност службених акција, нарочито када се оне тичу виталних интереса живота, слободе и економске добробити.¹⁴

3. ВАЛДРОНОВО ОСПОРАВАЊЕ РАЗЛОГА ЗА ВЛАДАВИНУ ПРАВА У МЕЂУНАРОДНИМ ОКВИРИМА

Џереми Валдрон је посветио више радова истраживању концепта владавине права и изнео је разлоге против владавине права у међународним оквирима. Овде ће бити изложени неки његови ставови изнети у тексту објављеном у *European Journal of International Law*, који је организовао симпозијум на ову тему, те су Валдронове аргументе коментарисали *Samantha Besson*,¹⁵ *David Dyzenhaus*,¹⁶ *Thomas Poole*,¹⁷ и *Alexander Somek*.¹⁸ Валдрон је одговорио на њихове коментаре.¹⁹

⁶ J. Waldron, (2011a); S. Chesterman, *ibid.*; R. Ehrenreich Brooks, “Conceiving a Just World under Law”, сажетак излагања припремљен од Frederic L. Kirgis, *American Society of International Law Proceedings* 2004, 126.

⁷ “The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, Report of the Secretary-General”, 23 August 2004, S/2004/616, 4; R. Ehrenreich Brooks, *ibid.*

⁸ J. Crawford, *ibid.*; J. Waldron, 316; “The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies”, *ibid.*; S. Chesterman, *ibid.*; R. Ehrenreich Brooks, *ibid.*

⁹ J. Crawford, *ibid.*

¹⁰ S. Chesterman, *ibid.*

¹¹ “The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies”, *ibid.*

¹² J. Waldron, (2011a), 317.

¹³ J. Crawford, *ibid.*

¹⁴ J. Waldron, (2011a).

¹⁵ S. Besson, “Sovereignty, International Law and Democracy”, *The European Journal of International Law* 2/2011, 373–387.

¹⁶ D. Dyzenhaus, “Positivism and the Pesky Sovereign”, *The European Journal of International Law* 2/2011, 363.

¹⁷ T. Poole, “Sovereign Indignities: International Law as Public Law”, *The European Journal of International Law* 2/2011, 351.

¹⁸ A. Somek, “A Bureaucratic Turn?”, *The European Journal of International Law* 2/2011, 345–350.

¹⁹ J. Waldron, “Response: The Perils of Exaggeration”, *The European Journal of International Law* 2/2011, 389–400.

У поменутом часопису, Валдрон је заступао следеће ставове. Суштина владавине права је заштита индивидуалних вредности, као што су слобода и достојанство. У међународној заједници не постоји једна свемоћна светска влада која може да угрози те вредности и од које бисмо се штитили владавином права. Субјекти међународног права – суверене државе – нису угрожене вршењем међународног права према њима на начин и у мери како су појединци угрожени вршењем националне власти према њима.²⁰ Водећа идеја Валдроновог оспоравања смисла владавине права у међународним оквирима јесте да је крајњи циљ међународног права добробит појединаца, а не слобода држава.²¹ Валдрон разуме државу као „посебно ткиво правне организације“, као исход организовања јавног живота и каже да суверенитет није унутарња вредност индивидуалности државе, већ је одређен правилима међународног поретка.²² Сматра да држава није субјект, већ да је извор или агент међународног система и настоји да истражи сврсисходност владавине права у контексту таквог виђења државе.²³ Сматра да је однос легислативе и државних агенција упоредив са односом међународних организација и државе, односно са односом међународног права и државе.²⁴ Ти односи разликују се битно од односа националних власти и појединаца. Појединци уживају уруђену слободу у односу са националним властима, али националне власти не би требало да имају ту слободу на међународном плану, као што државне агенције немају такву слободу у односу на легислативу.²⁵

У одговору на коментаре, Валдрон признаје, ипак, да би држава могла да полаже неко право према слободи. Он каже: „Она би могла да има инструментализован интерес за слободу било у погледу циљева који су исправно усвојени од стране државе или индиректно у погледу њене заштите и унапређења индивидуалне слободе њених грађана.“²⁶ Али, он сматра да се не може претпоставити да се удовољавањем интересу државе за слободом нужно обезбеђује корист за интерес грађана за слободом.²⁷

Изгледа да је основна Валдророва теза, којом оспорава разлог за владавину права у међународним оквирима, да се владавином права штити слобода, урођена појединцу, од претњи националне власти, а да

²⁰ J. Waldron, (2011a), 322.

²¹ *Ibid.*, 326.

²² *Ibid.*, 328.

²³ J. Waldron, (2011b), 389.

²⁴ J. Waldron, (2011a), 330.

²⁵ J. Waldron, (2011a), 338.

²⁶ J. Waldron, (2011b), 397.

²⁷ *Ibid.*

је слобода државе инструментализована, да није угрожена онако како је угрожена слобода појединца, те да отуда владавином права у међународним односима не може да се штити слобода појединца.

Слажем се са Валдроном да је крајњи циљ међународног права и међународног организовања добробит појединца, његова слобода, достојанство итд., али сматрам да би владавина права у међународној заједници, дакле ван националних граница, служила управо таквој добробити појединца и да та добробит није потпуна без владавине права у међународној заједници. Разликујемо се у разумевању односа слободе појединца и слободе државе.

4. НЕСЛАГАЊЕ СА ВАЛДРОНОМ

Суштина Валдроновог односа појединца и државе јесте да национална власт атакује на слободу појединца, одузимајућу му је, те да владавина права служи томе да заштити оно што је остало појединцу, да националне власти не узурпирају више од оног што је већ узурпирано правом. То је свакако једна важна функција владавине права, али постоји, по мом мишљењу, и друга важна функција, а то је да појединац остварује своју слободу путем права. Слободу и добробит појединца не угрожава само државна власт, већ их угрожавају други појединци и недржавни ентитети, те се држава јавља као заштитник слободе и достојанства појединца.

Према природноправном разумевању државе, људи су део своје природне слободе, коју су уживали у предржавном стању, које је карактерисао рат свих против свих, пренели на политичку заједницу, како би им ова, за узврат, обезбедила уживање преостале слободе. Дакле, политичка заједница – држава – јесте не само неко ко може да угрози слободу појединца, већ и неко ко може и треба да је штити. То увиђа и Валдрон те пише: „Била би грешка да се мисли да владавина права има за циљ једино да заштити субјекте од државе, владе или самог права. Она има за циљ, такође, да их заштити једног од другог, обојицу од других појединаца на националном нивоу, и можда од других националних држава на међународном нивоу.”²⁸ Дакле, ту се слажемо.

Слобода појединца неодвојива је од слободе политичке заједнице. Предуслов слободе појединца јесте слобода удруживања у политичку заједницу, и слобода уређивања односа у тој заједници и односа са другим заједницама. То је нешто што чини садржај права на самоопредељење.

²⁸ J. Waldron, (2011a), 324. У вези са заштитом појединаца од других држава на међународном нивоу, вид. E. Benvenisty, “Sovereigns as Trustees of Humanity: On the Accountability of States to Foreign Stakeholders”, *American Journal of International Law*, 2013, 295–333.

После Првог светског рата, право на самоопредељење прокламовано је као политичко начело, а после Другог светског рата као правно начело. Важно начело повезано са овим јесте начело забране мешања у унутрашње ствари државе. Дакле, као што се владавином права штити инхерентна слобода појединца у оквирима државе, тако се владавином права штити инхерентна слобода политичке заједнице да сама уређује своје унутрашње и спољне односе у међународној заједници. *Kumm* је већ приметио да је једна димензија међународне владавине права да унапређује право народа да управља собом без неодговарајућег наметања од стране других држава.²⁹ *Peters* сматра да системска позиција права на самоопредељење у првом члану два пакта о људским правима показује да је *ratio* тог права напредак индивидуалних људских права у заједници, удруживање и колективно деловање.³⁰ И као што појединци преносе део своје природне слободе на политичку заједницу, како би им ова обезбедила да уживају преостали део, тако се и државе одричу дела своје слободе преносећи је међународним правом на неке међународне институције, али то одицање је опет у корист њихових грађана.

Постојање слободе инхерентне политичкој заједници, а која се манифестује у праву на самоопредељење, нешто је око чега би могао да се постигне консензус. То би, вероватно, било прихватљиво и за Валдрона, ако би прихватио да држава не може да буде изједначена са владаром и владом, са државном влашћу, већ да државу чине и грађани и сталне интеракције грађана и власти. Ова слобода није, наравно, слобода нерегулисаних бруталних акција државне власти, како то каже Валдрон.³¹ Његова уздржаност према владавини права у међународним оквирима подстакнута је управо забринутошћу да се међународноправном заштитом суверенитета не штити нерегулисана брутална акција владара. Међународно право не пружа, међутим, заштиту националним владарима у масовном и тешком кршењу људских права. Напротив, међународно право то забрањује и квалификује као злочин. Оно што је проблем јесте што не постоје довољно ефикасни међународни механизми којима би се благовремено спречила масовна и тешка кршења људских права. Проблем је, дакле, што не постоје међународни механизми који би у таквим случајевима обезбедили ефикасну примену међународног права. Тај проблем се не може решити одбацивањем концепта владавине права и отварањем врата за унилатералне акције појединих држава.

²⁹ M. Kumm, “International Law in National Courts: The International Rule of Law and the Limits of the Internationalist Model”, *Virginia Journal of International Law*, 2003–2004, 25.

³⁰ A. Peters, “Humanity as the A and Q of Sovereignty”, *The European Journal of International Law* 3/2011, 541.

³¹ J. Waldron, (2011a), 343.

Крајем XX века лансирана је доктрина „одговорности за заштиту“ према којој су државе дужне да заштите, ако је потребно и оружаном акцијом, цивиле у другој држави који су изложени масовном и тешком кршењу људских права. Ова доктрина је лансирана да би се нашло оправдање за бомбардовање СР Југославије 1999. године,³² а примењена је у случају грађанског рата у Либији. Бомбардовање СР Југославије није заштитило цивиле. Напротив, највише злочина учињено је током и после бомбардовања. Да је посматрачка мисија ОЕБС-а, која је на основу споразума између СР Југославије и ОЕБС-а из 1998. године била распоређена у АП Косову и Метохији, остала на АП Косову и Метохији, ти злочини се не би догодили. Оружана интервенција у Либији извршена је на основу Резолуције 1973 (2011) Савета безбедности од 17. марта 2011. године. Пошто је грађански рат у Либији оценио као претњу међународном миру и безбедности, Савет безбедности је овластио државе чланице да, пошто обавесте Генералног секретара УН и Генералног секретара Арапске лиге, делујући индивидуално или преко регионалних међународних организација, предузму све нужне мере за заштиту цивилног становништва и за поштовање забране лета у либијском ваздушном простору, али је забрањено да стране војне снаге окупирају било који део територије Либије. Искуство Либије, Ирака, Авганистана, Сирије, искуства са простора бивше Југославије показују да су потребна нова међународноправна правила за такве ситуације, која би укључивала и забрану силе у унутрашњим сукобима, и јачање ефикасности међународних институција, дакле више, а не мање владавине права у међународној заједници.

С друге стране, када говоримо о праву на самоопредељење и суверености државе, знамо да политичке заједнице, државе, не живе у сувереној изолованости, како је то рекао један аутор. Нити национални суверенитет или државне границе штите грађане неке државе од штетних економских, еколошких или других промена које долазе из других заједница. Дакле, нису само државна власт њихове државе или други

³² E. Suy, “NATO’s Intervention in the Federal Republic of Yugoslavia”, *Leiden Journal of International Law*, 2000, 193. Вид. ЈРМП 1999 vol. 46, бр. 1-3 готово у целости посвећена овом питању. Такође, B. Simma, “NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects”, *The European Journal of International Law* 1/1999, 1; A. Cassese, “Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community? Comment on Bruno Simma, NATO...”, *The European Journal of International Law* 1/1999, 23; A. Orford, “Muscular Humanitarianism: Reading the Narratives of the New Interventionism”, *The European Journal of International Law* 4/1999, 679; Вид. *The European Journal of International Law* 3/2001, текстови са симпозија “The International Legal Fallout from Kosovo”; D. H. Joyner, “The Kosovo Intervention: Legal Analysis and a More Persuasive Paradigm”, *The European Journal of International Law* 3/2002, 597; E. Milano, “Security Council Action in the Balkans: Reviewing the Legality of Kosovo’s Territorial Status”, *The European Journal of International Law* 5/2003, 999.

појединци из њихове државе претња њиховој слободи, већ та претња долази и од других држава или грађана из других држава. Отуда, концепт владавине права не може да пружи потпуну заштиту индивидуалне слободе или да служи потпуном оставривању људског достојанства, ако не укључи односе појединаца и других држава и субјеката у другим државама, а ти односи су уређени међународним правом.

Према томе, владавина права има исти смисао на националном и међународном плану и на оба нивоа служи заштити индивидуалне слободе и остваривању људског достојанства.

Међународна заједница је, као и национална заједница, политичка заједница, али се од националне заједнице битно разликује. Те разлике се одражавају на концепт владавине права на међународном плану. Питање је колико су стандарди владавине права присутни и могући у међународном праву и међународном поретку. И међународно право се, као и национално, састоји од општих правила, али та правила се разликују од националних по неким карактеристикама, што је релеватно са становишта владавине права. Начела забране ретроактивности и једнакости једнако важе и у међународном праву. Међународно право претендује на супрематију и захтева да му се потчини национално право. Међутим, постоји разлика између држава монистичких и дуалистичких традиција у погледу захтева да се сви потчине и поштују међународно право.

Највећа разлика у погледу стандарда владавине права у националној и међународној средини испољава се у разлици која постоји између правосуђа на националном и међународном нивоу. Прва последица суверенитета на међународном плану је начело *par in parem not habet imperium, par in parem non habet iudicium*. Не постоји међународни суд који би могао да суди у спору са неком државом без њеног пристанка. Зато, спремност држава да прихватају обавезујуће судске механизме решавања спорова на међународном плану чини, вероватно, најбољу индицију кретања ка владавини права на међународном плану.

5. МЕЂУНАРОДНА ЗАШТИТА ЉУДСКИХ ПРАВА И ВЛАДАВИНА ПРАВА

Заштита људских права и слобода је суштина владавине права. Без људских права, владавина права се претвара у тиранију права. Међународна заштита људских права је, зато, прва манифестација владавине права на међународном плану. Међународни механизми за заштиту људских права су додатни међународни бранилац личних слобода и права. Наравно, делотворност те заштите зависи од природе међународног механизма. Међународни судови за људска права

обезбеђују делотворнију заштиту од међународних тела, као што је Комитет за људска права или Комитет против расне дискриминације, који су по својој природи слични поступцима мирења. Европски суд за људска права је подигао врло високо техничке стандарде које национално право треба да испуњава у погледу прецизности, јасности, предвидљивости дејства унутрашњег права или одсуства превелике дискреције власти у његовој примени, да би оно могло да буде основ за ограничење неког индивидуалног права или слободе или интервенисање државе у неко право или слободу. Он је подигао веома високо стандарде независности и непристрасности националних судова. Дао је велики допринос јачању начела суђења по закону и забрани ретроактивности у кривичној области. Тиме је, без сумње, допринео јачању владавине права у 47 држава уговорница. Европски суд с правом истиче да је Европска конвенција о људским правима „уставни инструмент европског јавног поретка“ у области људских права.³³

Међународна заштита људских права служи заштити основних права и слобода и на други начин. Већ после Првог светског рата, међународна заједница је признала да постоји веза између социјалне правде, универзалног мира и светског тржишта. То је признато прво у погледу права везаних за рад и то је био разлог за оснивање Међународне организације рада. Социјална неправда може да дестабилизује неко друштво, које онда може да постане агресивно не само унутар себе већ и споља, према другим државама. С друге стране, социјална правда, која се манифестује кроз омогућавање свим члановима друштва да живе на достојанствен начин, чини значајан национални трошак, који националну економију чини мање компетитивном на светском тржишту. Дакле, једна држава не може да обезбеди одговарајући ниво социјалне правде ако то не чине и друге државе, јер дугорочно њена економија то неће моћи да издржи на светском тржишту. Дакле, нужни су неки минимални заједнички стандарди заштите радника и зато је основана Међународна организација рада. Ова веза између светског тржишта и људских права постоји нарочито у погледу економских и социјалних права, те је зато предвиђено у Пакту о економским, социјалним и културним правима да ће уговорнице предузимати потребне мере, како појединачно, тако и заједно путем међусобне сарадње ради остваривања тих права. Према томе, за заштиту и унапређивање економских и социјалних права потребна је међународна сарадња као и делотворни минимални међународни стандарди заштите тих права.

³³ *Loizidou v. Turkey*, пресуда од 23. марта 1995, пара. 75; *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland (Application no. 45036/98)*, пресуда од 30. јуна 2005, пара. 156.

6. СВЕТСКА ТРГОВИНСКА ОРГАНИЗАЦИЈА И ВЛАДАВИНА ПРАВА

Циљеви Светске трговинске организације су, између осталог, потпуна запосленост, подизање стандарда живота, ширење производње и трговине добара и услуга, очување животне средине и одрживи развој. То су циљеви који служе добробити појединаца а не влада и државних власти. Светска трговинска организација укључује механизам арбитражно решавања спорова, те је судски начин решавања спорова у вези са споразумима о трговини који важе у оквиру те организације обавезујући. Свака држава која жели да користи предности светског тржишта у оквирима Светске трговинске организације мора да прихвати обавезан арбитражни механизам решавања спорова. Да би се користиле предностима чланства у Светској трговинској организацији, неке државе, које иначе не прихватају ни један обавезујући међународни механизам решавања спорова, прихватиле су овај механизам. У априлу 2015. Организација је имала 161 чланицу.³⁴ Одлуке арбитражног механизма решавања спорова у оквиру Светске трговинске организације чине „GATT acquis”,³⁵ који допуњује и разјашњава право те организације. Сагласно чл. 3 (2) Споразума о правилима и процедури решавања спорова (*the Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes*), тај механизам је централни елемент за обезбеђивање сигурности и предвидљивости мултилатералног трговачког система. То је свакако нешто што иде у прилог владавини права у међународној трговини. Једна ствар је, наравно, решавање спора, а друга ствар је спровођење арбитражне одлуке. *Pascal Lamy*, генерални директор Светске трговинске организације, каже: „Све је учињено да се обезбеди да жалба, ако је основана, произведе конкретне ефекте. Пошто је усвоји панел, и евентуално жалбено тело својим 'препукама', чланови Светске трговинске организације настављају да надгледају и прате извршавање закључака предмета од земље која је изгубила спор. Даље, ако закључци нису у потпуности извршени, победничка страна која то захтева може да наметне противмере у облику трговинских санкција.”³⁶ Питање је, наравно, колико санкције неке мале земље могу да буду делотворне према некој великој земљи.³⁷

³⁴ World Trade Organizations, Members and Observers, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm, 18. септембар 2015.

³⁵ P. Lamy, "Place of the WTO and its Law in the International Legal Order", *The European Journal of International Law* 5/2007, 972.

³⁶ P. Lamy, 976.

³⁷ Вид. критичке опсервације у погледу противмера код John J. Jackson, "International Law Status of WTO Dispute Settlement Reports: Obligation to Comply or Option to 'Buy Out'?", *American Journal of International Law*, 2004, 109–123.

7. ОПШТА РАЗМАТРАЊА О СПЕЦИФИЧНОСТИМА МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВОСУЂА И ДЕЛОТВОРНОСТИ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

Различити предлози о успостављању обавезујуће арбитраже за решавање међународних спорова разматрани су озбиљно на хашким конференцијама мира 1898. и 1907. године, али ни један није прихваћен. Хашким конвенцијама о решавању спорова из 1898. и 1907. успостављен је Стални арбитражни суд који има опциону надлежност, дакле надлежност коју установљавају стране у спору за сваки спор посебно. После Првог светског рата, када је припреман Статут Сталног суда међународне правде, идеја обавезне судске надлежности није прихваћена, те је остало да је потребна сагласност обе државе у спору да би Стални суд међународне правде могао да суди. Отворена је, међутим, могућност да се надлежност овог суда у погледу правних спорова може прихватити једностраном изјавом државе, која важи према свакој држави која да такву једнострану изјаву. Оваква ситуација је остала и после Другог светског рата у погледу Међународног суда правде. У септембру 2015. године, 72 државе су дале изјаве којима су прихватиле надлежност овог суда за све правне спорове.³⁸

Као што смо горе показали, појавили су се неки регионални и универзални међународни режими који укључују механизме обавезног судског решавања спорова. Поред Светске трговинске организације, ту спада и Конвенција УН о праву мора из 1982. године. На регионалном плану, ту су судови установљени у разним регионалним економским организацијама. Специфичност ових режима је у томе да држава не може да постане уговорница режима без прихватања неког начина судског решавања спорова. Готово сви међународни уговори садрже прописе о решавању спорова који настану у погледу тумачења или примене тих уговора. Многи уговори предвиђају и судске начине решавања спорова, али као опционе, дакле на начин да се прописи о њима могу искључити стављањем резерве или да се предвиђени судски начин може прихватити једностраном изјавом. Судски начини решавања спорова важни су са становишта владавине права, јер омогућују да се утврди шта је право, како оно гласи у конкретној спорној ситуацији. Ни једна држава неће рећи да крши међународно право. Међутим, ако се јави спор око тога да ли је неки акт државе у складу са међународним правом и ако не постоји неки судски начин решавања спорова којим би се тај спор могао решити, он остаје нерешен.

³⁸ International Court of Justice, <http://www.icj-cij.org/jurisdiction/index.php?p1=5&p2=1&p3=3>.

Постоји још један проблем у вези са међународним правосуђем и владавином права. Један од стандарда владавине права јесте једнакост пред законом, дакле пред државном влашћу, судовима пре свих. Тај стандард испољава се у захтеву да државни органи, а нарочито судови, једнако тумаче и примењују закон у једнаким ситуацијама. Битан фактор постизања овог стандарда јесте организација националног правосуђа, односно постојање највишег националног суда, чији је задатак, између осталог, да обезбеди униформну примену права, дакле да у истим или сличним ситуацијама право производи исто дејство. Врховни национални суд, последња жалбена инстанца, решавајући по жалбама на пресуде нижих судова, обезбеђује јединствено тумачење и примену права у националном правном систему. У међународној заједници не постоји један највиши међународни суд који би решавао жалбе на пресуде других међународних судова. Сваки међународни суд је аутономан у тумачењу и примени међународног права. Ово стање резултира у појави која је означена као фрагментација међународног права, дакле да једно исто правило међународног права различити међународни судови тумаче различито. То свакако није нешто што иде у прилог концепту владавине права. У међународним и наднационалним правним системима за овај проблем се траже погодна решења. Тако, на пример, у оквиру Европског суда за људска права постоји више одбора од троје судија, више већа од седам судија и једно Велико веће. Задатак и улога Великог већа је управо да обезбеди јединствено тумачење Европске конвенције о људским правима, дакле да се отклони могућност да сваки одбор или веће тумачи Конвенцију на свој начин. У правном систему Европске уније, Суд Европске уније има последњу реч у тумачењу права Уније, те он решава жалбе против пресуда Високог суда или Службеничког суда. Међутим, ничега сличног нема на нивоу глобалне међународне заједнице. Али, изгледа да су судије међународних судова свесни овог проблема и да се труде да га реше поштујући тумачења међународног суда који је посебно квалификован за неку област. Тако, када Међународни суд правде тумачи правила међународног кривичног права или међународних прописа о људским правима, он ће се руководити тумачењима међународних кривичних судова или међународних судова за људска права. И обрнуто, када специјализовани судови примењују и тумаче општа правила међународног права, очекује се да ће они следити тумачења Међународног суда правде, што се понекад не догађа. У другостепеном поступку у предмету *Тадић*, Међународни кривични трибунал за бившу Југославију нашао је да је Међународни суд правде у предмету *Никарагве* погрешно тумачио правила о одговорности државе, која се односе на приписивање ака-

та држави, што је наишло на негативну реакцију двојице председника Међународног суда правде, изнету у њиховим извештајима поднетим Генералној скупштини УН.

Судски начини решавања спорова доприносе делотворности међународног права, али нису једини механизам којим се она остварује. Постоје посебни механизми за надгледање поштовања правила међународног права и за предузимање мера у случају кршења. Посебно место међу њима заузима механизам предвиђен главом VII Повеље Уједињених нација, који овлашћује Савет безбедности да делује и предузима мере у случају агресије, повреде мира и претње миру. Касније у тексту посебно ћу се осврнути на овај механизам. Поред њега, постоје мање робусни механизми предвиђени, на пример, уговорима из области заштите животне средине, а које чине експертска тела и конференције држава уговорница. Ти механизми имају за циљ, прво, да помогну уговорницама да изврше своје обавезе на основу уговора, а ако оне покажу неспремност на сарадњу и упорност у неизвршавању преузетих обавеза, онда да се према њима предузму одговарајуће мере. Постоје, такође, области међународног права где не постоје такви механизми, као што су, на пример, поједине гране међународног саобраћајног права или међународно хуманитарно право.

Не постоји, као што је познато, неки универзални и општи механизам који би надзирао поштовање међународног права и предузимао мере према прекршитељима. У децентрализованом међународној заједници међународно право предвиђа одређене мере самопомоћи и оставља државама да их саме примењују против других држава које крше њихова права заснована на међународном праву.

8. СПЕЦИФИЧНОСТИ МЕЂУНАРОДНИХ ПРАВИЛА У СВЕТЛУ ВЛАДАВИНЕ ПРАВА

Валдрон каже да се може мислити да владавина права захтева јасноћу правила која се примењују на државе у међународним оквирима и да се противи међународним правилима чије је значење контроверзно или нејасно, те да неке владе приговарају да неки међународни прописи о људским правима јесу супротни владавини права, пошто нису довољно јасни,³⁹ док други указују на поједине међународне прописе, као што су они о забрани нечовечног и понижавајућег поступања, као на суштинску вредност владавине права.⁴⁰ Даље, он каже да се може мислити да народ има исти интерес у погледу јасноће и одређености

³⁹ J. Waldron, (2011a), 326.

⁴⁰ Ibid.

међународних прописа о људским правима као и владе. Ако је влада обавезана нормама које су јасне, одређене и транспарентне, народ, који је потчињен тим нормама, зна своје место.⁴¹

То је важно питање које се поставља не само у погледу међународних прописа о људским правима, већ, видећемо, уопште о свим међународним прописима.

Прописи међународних уговора о људским правима су на нивоу јасноће, одређености и транспарентности националних уставних прописа о људским правима. Они су заиста веома општи и врло често сам текст и контекст међународног прописа о неком праву или слободи не каже ништа у погледу неке конкретне ситуације на коју треба да буде примењен. Али, прописи о људским правима примењују се на неодређени број различитих ситуација, те њихова конкретизација на нивоу уставног или међународног права није могућа. На националном плану, ови прописи се конкретизују законима, подзаконским актима, као и судском праксом. Ти инструменти конкретизације релевантни су и за међународни ниво. Они који тумаче, на пример, прописе Европске конвенције о људским правима, уколико текст конкретног прописа сам или заједно са другим прописима Конвенције не даје одговор на конкретно питање, консултоваће *case law* Европског суда за људска права и тамо ће потражити одговор. Овај извор је тако значајан да је без њега примена Европске конвенције постала готово немогућа. Поједине државе дуалистичке правне традиције донеле су формалне законске инструкције за своје судове да следе праксу Европског суда за људска права.⁴² Устав Републике Србије упућује, такође, на праксу међународних тела као детерминанту уставних јемстава људских права. У погледу своје праксе, Европски суд за људска права каже: „Иако Суд није формално обавезан да следи своје претходне пресуде, у интересу је правне сигурности, предвидљивости и једнакости пред законом да он не одступи, без доброг разлога, од прецедената датих у претходним предметима.“⁴³

Друго значајно средство тумачења јесте упоредна пракса примене Конвенције у странама уговорницама. Уколико већина уговорница

⁴¹ *Ibid.*, 327.

⁴² Британски закон о људским правима из 1998. године (The British 1998 Human Rights Act) инкорпорисао је Европску конвенцију о људским правима у британско право. У чл. 2(1) овог Закона стоји: “*A court or tribunal determining a question which has arisen in connection with a Convention right must take into account any — (a) judgment, decision, declaration or advisory opinion of the European Court of Human Rights (...)*” Сличан пропис унет је у чл. 4 ирског Закона о Европској конвенцији о људским правима из 2001. године.

⁴³ *Christine Goodwin v. The United Kingdom* (пед. бр. 28957/95), пресуда од 11. јула 2002, пара. 75.

примењује неки пропис на довољно сличан начин у сличним ситуацијама, Европски суд ће констатовати да је на тај начин постигнут европски консензус у погледу конкретног питања и на њему ће засновати своје тумачење. Према томе, судије Европског суда за људска права, ако не могу наћи одговор на питање које се појавило у тексту и контексту Европске конвенције, у *case law* Суда, у припремним радовима за Европску конвенцију, тражиће решење у унутрашњим прописима држава уговорница који се односе на спорно питање и ако нађу довољно сличности у националним законима и подзаконским актима у већини држава уговорница, они то називају европским консензусом и прихватају као мериторно за тумачење. Пракса примене може да се мења током времена и када нови начин примене превагне, Европски суд ће га прихватити. То је оно што се сматра еволутивним тумачењем. Европски суд за људска права се клони волунтаризма или, како један аутор каже, *ad hoc*-изма у тумачењу Европске конвенције, што је, свакако, значајно са становишта владавине права.

Овде треба додати још две ствари. Уколико Европски суд за људска права не може да нађе одговор на неко питање тумачења конвенције у њеном тексту и контексту или у европском консензусу, он ће то питање оставити у маргини слободне процене коју ужива свака уговорница у тумачењу и примени Европске конвенције о људским правима. Дакле, неће дати одговор на то питање и оставиће да свака уговорница одговори на њега према својим националним детерминантама. Посебно је важно указати на став Европског суда да у неким случајевима европски консензус није релевантан за неку уговорницу, те да могу да постоје неке националне околности које оправдавају њену изоловану позицију. *Dzehtsiarou* је већ приметио да морална сензибилност, историјски или политички фактори могу да оправдају изоловану позицију државе у тумачењу неког прописа Европске конвенције, која је супротна европском консензусу.⁴⁴ Овај аутор упућује на следећа два примера, као илустрацију своје тврдње. У предмету *A, B и Ц п. Ирске*, Европски суд је приметио да је забрана абортуса у Ирској заснована на дубоким моралним уверењима ирског народа у погледу природе живота и права на живот нерођеног детета, те да она чине супротни европски консензус ирелевантним за Ирску.⁴⁵ У предмету *Републиканска партија Русије п. Русије*, Европски суд налази да постоји консензус међу уговорницама о дозвољености оснивања регионалних партија, али да посебне исто-

⁴⁴ К. Dzehtsiarou, “European Consensus and the Evolutive Interpretation of the European Convention on Human Rights”, *German Law Journal* 12/2011, 1733.

⁴⁵ *A, B and C, v. Ireland*, (пред. бр. 25579/05), пресуда Великог већа од 16. децембра 2010, пара 241.

ријске и политичке околности могу да оправдају супротан приступ.⁴⁶ Слично је Европски суд поступио и у предмету *Во п. Француске*.⁴⁷ Иако се у већини европских држава сматра да ненамерна фатална повреда фетуса не чини убиство, Европски суд се уздржао да заузме став о томе, знајући да би његов начелан став о томе наишао на велико противљење малог броја држава у којима превладавају другачија религијска и морална гледишта у погледу питања када почиње живот и правна заштита живота. Управо то потврђује нашу тезу да политичке заједнице, државе, имају инхерентну слободу у погледу артикулације међусобних односа својих чланова, која наравно није неограничена и апсолутна, али која је важна и коју треба штитити међународним правом.

Конференција страна уговорница Европске конвенције о људским правима, одржана у Брајтону 19. и 20. априла 2012. године, поздравила је два начела која је установио Европски суд у погледу примене Конвенције – начела супсидијаритета и маргине слободне процене, те је охрабрила Суд да им да већи значај и да конзистентно примењује у својим пресудама.⁴⁸ Очигледно стране уговорнице желе више слободе за националну артикулацију европских стандарда људских права. Конференција је тражила да се та начела укључе у преамбулу Конвенције, што је заиста учињено Протоколом XV.⁴⁹

Питање нормативних специфичности правила међународног права са становишта владавине права не ограничава се само на материју људских права, већ је релевантно и у другим областима међународног права. Право Светске трговинске организације одликује се комплексношћу и флексибилношћу, односно остављањем извесне слободе чланицама у погледу избора резултата које треба да постигну. У преамбули Споразума којим је основана Светска трговинска организација речено је да циљеви Организације, које сам горе навео, треба да буду постигнути сагласно одговарајућим потребама и интересима чланица, које су на различитим нивоима економског развоја.⁵⁰ Суд Европске

⁴⁶ *Republican Party of Russia v. Russia* (пед. бр. 12976/07) пресуда од 11. априла 2011, пара. 126.

⁴⁷ *Vo v. France* (пред. бр. 53924/00), пресуда Великог већа од 8. јула 2004.

⁴⁸ *Ibid.*, пара. 12.

⁴⁹ Чл. 1 Протокола 15 уз Европску конвенцију о људским правима, који је Комитет министара Савета Европе усвојио 24. јуна 2013. године, гласи:

“Affirming that the High Contracting Parties, in accordance with the principle of subsidiarity, have the primary responsibility to secure the rights and freedoms defined in this Convention and the Protocols thereto, and that in doing so they enjoy a margin of appreciation, subject to the supervisory jurisdiction of the European Court of Human Rights established by this Convention.”

⁵⁰ *Ibid.*

уније нашао је да велика флексибилност прописа Општег споразума о трговини и царинама, која се манфиестује у могућности дерогације неких општих правила, мере које уговорница може да предузме када се суочава са изузетним тешкоћама и механизам решавања спорова који омогућава погађање између уговорница, спречавају директно дејство његових прописа у праву Уније.⁵¹ Дакле, оно оставља разне могућности уговорницама у погледу избора резултата и начина постизања тих резултата, те га зато судови не могу непосредно примењивати. Ова флексибилност права Светске трговинске организације није нешто што је против интереса субјеката унутар држава чланица. Напротив, државе чланице воде рачуна да штите интересе разних група инволвираних субјеката, као што су предузетници и радници, као и о интересима националне економије у целини, те наведена флексибилност права Светске трговинске организације служи владама да учешће државе у светској трговини поставе на начин који ће најбоље одговарати интересима те државе. Министарска конференција Светске трговинске организације, на састанку у Дохи, 14. новембра 2001. године, нагласила је да Споразум о трговачким аспектима интелектуалне својине обезбеђује флексибилност нужну за помирење права чланица да заштите јавно здравље и унапреде приступ лековима за све и обавезу заштите интелектуалне својине.⁵²

Флексибилност, постојање алтернативних резултата, слобода у погледу начина постизања резултата не иду против интереса народа, дакле грађана, и не чини привилегију за владаре и владе. R. Ruggiero, генерални директор Светске трговинске организације, у изјави коју је дао приликом одласка из Организације 14. априла 1999. године, издвојио је „комбинацију једнакости у обавезама са флексибилношћу у имплементацији као основу успеха Светске трговинске организације у грађењу поштованог и кредибилног система који јача владавину права у међународном систему.“⁵³

Специфичности прописа међународног права који се огледају у флексибилности правила, постављањем алтернативних резултата или неодређивањем начина постизања резултата нису против интереса појединаца који су крајњи бенефицијари тих правила и узроковани су управо потребом да се произведе неки међународни резултат, али на начин који је најбољи за инволвиране појединце.

⁵¹ Case C-469/93, *Amministrazione delle Finanze dello Stato v Chiquita Italia SpA.*, пресуда од 12. децембра 1995, пара. 26–29.

⁵² F. M. Abbott, “The WTO Medicines Decision: World Pharmaceutical Trade and the Protection of Public Health”, *The American Journal of International Law* 2/2005, 317.

⁵³ http://www.wto.org/english/news_e/spr_e/spr_14apr99_e.doc.

Треба, међутим, додати да разлози за неке контроверзности и нејасноће правила међународног права могу да буду узроковани компромисима који се постижу током међународних преговора. Нејасноће могу да буду узроковане чињеницом да учесници у преговорима нису постигли пуну сагласност о неком питању и зато намерно сачине нејасан пропис који оставља могућност да га сваки преговарач тумачи сагласно свом ставу. Ту се нејасноћом прописа сакрива одсуство потпуне сагласности о неком питању.

9. САВЕТ БЕЗБЕДНОСТИ УН И ВЛАДАВИНА ПРАВА

Треба, такође, додати да постоје случајеви када општост и флексибилност правила међународног права не служе владавини права. Пример оваквих прописа су прописи главе VII Повеље Уједињених нација. То су прописи којима је Савет безбедности овлашћен да делује у случају претње миру, повреде мира и акта агресије. Генерална скупштина Уједињених нација је Резолуцијом 3314 (XXIX) од 14. децембра 1974. дефинисала агресију, али је одређивање шта чини претњу миру или повреду мира остало у пуној дискрецији Савета безбедности. Претња миру и повреда мира јесте оно што Савет безбедности, дакле девет држава чланица, тако одреди. Не постоји правно средство или правни поступак који би омогућавали погођеној држави да оспорава правну основаност такве одлуке Савета безбедности. Џон Форстер Далас је још 1950. године у вези са овим приметио: „Савет безбедности није тело које само извршава договорено право. Он је сам по себи закон. Ако сматра неку ситуацију претњом миру, он може да одлучи које мере ће се предузети. Нема правних начела која би он следио, он може да одлучи сагласно ономе што мисли да је одговарајуће. Он би могао да буде инструмент који омогућава неким силама да унапреде своје себичне интересе на штету других.“⁵⁴

Валдрон је констатовао да постоји забринутост због незаконитости и арбитражности на највишим нивоима вршења власти, као што је Савет безбедности.⁵⁵ Други аутори такође указују на исти проблем. Crawford сматра да је проблем арбитражне власти Савета безбедности узрокован одсуством редовних институционалних средстава којим би се ограничења предвиђена Повељом УН учинила делотворним према Савету безбедности.⁵⁶

⁵⁴ John Forster Dulles, *War or Peace*, New York 1950, 194–195. Нав. према: М. Bedjaoui, *Nouvel ordre mondial et controle de la legalite des actes du Conseil de securite*, Bruxelles 1994, 11.

⁵⁵ J. Waldron, (2011a), 319.

⁵⁶ J. Crawford, 10.

Савет безбедности може да налаже предузимање дипломатских, саобраћајних, економских или оружаних мера према држави која је починила агресију, кршење мира или претњу миру. Изузев дипломатских, све друге мере погађају много више народ него владу, што је уочено и што је довело до нове праксе „циљаних“ или „паметних“ санкција које се примењују према појединцима, а не према државама.

Индивидуалне мере које примењује Савет безбедности према појединцима већ двадесетак година састоје се у забрани путовања у друге земље, замрзавању имовине тих појединца у иностранству, забрани трговине са њима и сл. Међутим, ове индивидуалне санкције, које су свакако боље од колективних, отвориле су у пракси примене значајна питања владавине права. Суд Европске уније поништио је уредбе Савета и Комисије УН којима су имплементирани резолуције Савета безбедности о индивидуалним санкцијама зато што су тим уредбама прекршена нека људска права зајемчена правима ЕУ.⁵⁷ Радило се, пре свега, о праву на одбрану, о праву на судску заштиту. Наиме, када Савет безбедности одлучи да примени индивидуалне мере неком својом резолуцијом, он њоме оснује и посебан комитет за примену санкција који, на основу поверљивих информација држава чланица, ставља појединце и организације на листу за санкције и скида их са те листе. При томе, они који се нађу на листи немају никакву могућност да се бране, да сазнају и оспоравају разлоге стављања на листу, нити да траже да буду скинути са листе, што је заиста супротно концепту људских права. Пресуде Високог суда ЕУ и Суда ЕУ изазвале су велику расправу, подржавање и критику.⁵⁸ Јасно је да кршење људских права није учињено

⁵⁷ Case T-306/01, *Ahmed Ali Yusuf, Al Barakaat International Foundation v. Council of the European Union, Commission of the European Communities*, пресуда од 21. септембра 2005, пара. 277; Case T-315/01, *Yassin Abdullah Kadi v. Council of the European Union, Commission of the European Communities*, пресуда од 21. септембра 2005, пара. 226; *Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 P, Yassin Abdullah Kadi v. Council of the European Union*, пресуда од 3. септембра 2008, пара. 287; Case T-85/09, *Kadi v. Commission*, пресуда од 30. септембра 2010; *Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P, C-595/10 P, the European Commission, the Council of the European Union and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Kadi*, пресуда Великог већа од 18. јула 2013.

⁵⁸ С. Tomaschut, Case T306/01, *Ahmed Ali Yusuf and Al Barakaat International Foundation v Council and Commission*, judgment of the Court of the First Instance of 21 September 2005; Case T315/01 *Yassin Abdullah Kadi v Council and Commission*, judgments the Court of the First Instance of 21 September 2005, nyr, 43, *Common Market Law Review*, 2006, 537; E. Cannizzaro, “A Machiavellian Moment, The UN Security Council and the Rule of Law”, *International Organizations Law Review* 3/2006, 189; J. D’Aspremont, F. Dopagne, “Kadi: The ECJ’s Reminder of the Elementary Divide between Legal Orders”, *International Organizations Law Review* 5/2008, 371; E. Sándor-Szalay, “Fundamental Rights at the Crossroads”, *Conferința Internațională Bienală*, Timișoara 2008, 917; P. De Sena, M.Ch. Vitucci, “The European Courts and the Security Council: Between Dédoulement Fonctionnel and Balancing of Values”, *The European Journal of*

уредбама Савета и Комисије ЕУ, већ резолуцијама Савета безбедности. Тако су судови Уније индиректно контролисали валидност резолуција Савета безбедности са становишта поштовања људских права, што је-сте значајан искорак у правцу владавине права на међународном нивоу.

Савет безбедности је учинио нека побољшања у погледу процедуре стављања и скидања са листе и установио је службу омбудсмана, али само за појединце који су на листи због везе са Ал Каидом.

10. ЗАКЉУЧАК

Владавина права, као заштитник личне слободе, достојанства и добробити, не може да буде потпуна без протезања на међународни ниво. Она се јавља, са једне стране, као бранилац те слободе, достојанства и добробити од насртаја власти, које их ограничавају и задиру у њих више него што је то правом дозвољено у општем интересу. Она се јавља, са друге стране, као инструмент за остваривање личне слободе, достојанства и добробити путем права, посебно људских права и слобода, чије поштовање и остваривање треба да обезбеди власт, нарочито судска власт. Оба наведена облика манифестовања владавине права имају свој смисао у међународним односима.

Политичке заједнице, државе конституишу се како би грађани, који се у њих удружују, могли слободно да уреде међусобне односе. Право на слободно уређивање односа унутар заједнице и односа са другим заједницама почива на индивидуалним слободама грађана и без права на самоопредељење те индивидуалне слободе не могу бити заштићене. Право на слободно уређивање унутрашњих и спољних односа није неограничено,

Intenational Law, 2009, 193, вид. опсервације на тај текст G. de Búrca, A. Nollkaemper, I. Canor, “The European Courts and the Security Council: Between Dédoulement Fonctionnel and Balancing of Values: Three Replies to Pasquale De Sena and Maria Chiara Vitucci”, *The European Journal of Intenational Law* 2009, 853, 862, 870, и одговор P. De Sena and M. Ch. Vitucci, “The European Courts and the Security Council: Between Dédoulement Fonctionnel and Balancing of Values: A Rejoinder to Gráinne de Búrca, André Nollkaemper and Iris Canor”, *The European Journal of Intenational Law*, 2009, 889; G. De Búrca, “The European Court of Justice and the International Legal Order after *Kadi*”, *Jean Monnet Working Papers* 1/2009, www.jeanmonnetprogram.org/papers/09/090101.html; D. Halberstam, E. Stein, “The United Nations, the European Union, and the King of Sweden: Economic Sanctions and Individual Rights in a Plural World Order”, *2 Jean Monnet Working Paper* (2009), <http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/papers/09/090201.pdf>; K. S. Ziegler, “Strengthening the Rule of Law, but Fragmenting International Law: The *Kadi* Decision of the ECJ from the Perspective of Human Rights”, *Human Rights Law Review* 2/2009, 288; P. Takis Tridimas, J. A. Gutierrez-Fons, “EU law, International Law and Economic Sanctions against Terrorism: The Judiciary in Distress?” *Fordham International Law Journal* 32/2008-2009, 660; A. Aust, “Kadi: Ignoring International Legal Obligations”, *International Organizations Law Review* 6/2009, 293; M. Lukić, “The Security Council’s Targeted Sanctions in the Light of Recent Developments Occuring in the EU Context”, *Annals FLB – Belgrade law Review* 3/2009, 239.

али је важно, и његова одбрана на међународном плану је потпуно оправдана. Инвентивност заједница у тражењу бољих социјалних решења је темељ напретка човечанства. Про томе, боља решења једне заједнице бивају временом широко прихваћена у другим заједницама, зато што су боља. Али, ако се силом намећу као боља, то ствара дуготрајне велике проблеме.

У свету велике међузависности, социјалне интеракције протежу се преко националних граница, посебно на пољу економије, заштите животне средине или безбедности. Акти које предузима национална влада, појединци или групе и организације у једној држави, могу да производе последице и производе последице у другим државама, погађају права и интересе појединаца у другим државама. Дакле, владавина права не може да буде потпуна ако штити слободу, достојанство и добробит од аката националне владе и држављана те државе. Заштита је потребна и против аката других влада и грађана других држава, а то није могуће без међународног права.

У највећем броју области, вероватно у свим изузев дипломатског права и судских имунитета држава, међународно право служи интересима народа, грађана. Владе јесу заступници народа и настоје да кроз међународну сарадњу допринесу добробити својих грађана.

Факторе који чине концепт владавине права, као што су одређени квалитети самог права који су потребни за правну сигурност, супрематија права, независно правосуђе постоје у међународном праву и међународном поретку, али су јасне и специфичности. Извесна флексибилност коју правила међународног права, која се манифестује у томе да држава може да бира једно од алтернативних решења или да бира начин постизања решења, није непријатељ правне сигурности и владавине права. Већи проблем чини непостојање општег механизма решавања спорова и надгледања извршавања међународног права. Ту постоје разлике између појединих области међународног права и појединих региона.

Постоје области међународног права, као што су међународна заштита људских права, право Светске трговинске организације или Конвенција УН о праву мора, у којима се значајно напредовало у правцу владавине права. У неким другим областима напредак је мањи. Овде треба посебно истаћи Европску конвенцију о људским правима и Европски суд за људска права, који чине снажну међународну потпору владавини права у 47 држава уговорница.

Реаговање судова Европске уније, а касније и Европског суда за људска права и других националних судова, на кршење људских права од стране Савета безбедности УН приликом примене индивидуалних санкција, буди наду да концепт владавине права, дакле концепт супрематије људских права и слобода, може да постане универзални кон-

цепт кога су дужни да поштују сви, укључујући Савет безбедности УН. Међутим, у односима са државама Савет безбедности ужива и даље велику дискрецију која измиче правној контроли.

Уколико се међународна заједница посматра у историјској ретроспективи у последњих сто година, може се приметити тенденција развоја афирмације владавине права на међународном плану.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Abbott, Frederick M., “The WTO Medicines Decision: World Pharmaceutical Trade and the Protection of Public Health“, *The American Journal of International Law* 2/2005;
2. Aust, Anthony, “Kadi: Ignoring International Legal Obligations“, *International Organizations Law Review* 6/2009;
3. Bedjaoui, Mohammed, *Nouvel ordre mondial et controle de la legalite des actes du Conseil de securite*, Bruxelles 1994;
4. Benvenisty, Eyal, “Sovereigns as Trustees of Humanity: On the Accountability of States to Foreign Stakeholders“, *American Journal of International Law*, 2013;
5. Besson, Samantha, “Sovereignty, International Law and Democracy“, *The European Journal of International Law* 2/2011;
6. D’Aspremont, Jean, Dopagne, Frédéric, ““Kadi: The ECJ’s Reminder of the Elementary Divide between Legal Orders”“, *International Organizations Law Review* 5/2008;
7. De Búrca, Grainne, “The European Court of Justice and the International Legal Order after *Kadi*“, *Jean Monnet Working Papers* 1/2009, www.jeanmonnetprogram.org/papers/09/090101.html;
8. De Búrca, Grainne, Nollkaemper, André, Canor, Iris, “The European Courts and the Security Council: Between Dédoulement Fonctionnel and Balancing of Values: Three Replies to Pasquale De Sena and Maria Chiara Vitucci“, *The European Journal of International Law* 2009;
9. De Sena, Pasquale, Vitucci, Maria Chiara, “The European Courts and the Security Council: Between Dédoulement Fonctionnel and Balancing of Values“, *The European Journal of International Law* 2009;
10. De Sena, Pasquale, Vitucci, Maria Chiara, “The European Courts and the Security Council: Between Dédoulement Fonctionnel and Balancing of Values: A Rejoinder to Grainne de Búrca, André Nollkaemper and Iris Canor“, *The European Journal of International Law*, 2009;
11. Dyzenhaus, David, “Positivism and the Pesky Sovereign“, *The European Journal of International Law* 2/2011;

12. Dzehtsiarou, Kanstantsin, “European Consensus and the Evolutive Interpretation of the European Convention on Human Rights”, *German Law Journal* 12/2011;
13. Ehrenreich Brooks, Rosa, “Conceiving a Just World under Law”, сажетак излагања припремљен од Frederic L. Kirgis, *American Society of International Law Proceedings* 2004;
14. Ziegler, K. S., “Strengthening the Rule of Law, but Fragmenting International Law: The *Kadi* Decision of the ECJ from the Perspective of Human Rights”, *Human Rights Law Review* 2/2009;
15. Joyner, Daniel H., ”The Kosovo Intervention: Legal Analysis and a More Persuasive Paradigm“, *The European Journal of International Law* 3/2002;
16. Kumm, Mattias, “International Law in National Courts: The International Rule of Law and the Limits of the Internationalist Model”, *Virginia Journal of International Law*, 2003-2004;
17. Lamy, Pascal, “Place of the WTO and its Law in the International Legal Order”, *The European Journal of International Law* 5/2007;
18. Lukić, Maja, “The Security Council’s Targeted Sanctions in the Light of Recent Developments Occuring in the EU Context”, *Annals FLB – Belgrade law Review* 3/2009;
19. Milano, Enrico, ”Security Council Action in the Balkans: Reviewing the Legality of Kosovo’s Territorial Status“, *The European Journal of International Law* 5/2003;
20. Orford, Anne, ”Muscular Humanitarianism: Reading the Narratives of the New Interventionism“, *The European Journal of International Law* 4/1999;
21. P. Takis Tridimas, J. A. Gutierrez-Fons, “EU law, International Law and Economic Sanctions against Terrorism: The Judiciary in Distress?” *Fordham International Law Journal* 32/2008-2009;
22. Peters, Anne, “Humanity as the A and Q of Sovereignty”, *The European Journal of International Law* 3/ 2011;
23. Poole, Thomas, “Sovereign Indignities: International Law as Public Law”, *The European Journal of International Law* 2/ 2011;
24. Sándor-Szalay, Erzsébet, “Fundamental Rights at the Crossroads”, *Conferința Internațională Bienală, Timișora* 2008;
25. Simma, Bruno, „NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects“, *The European Journal of International Law* 1/1999;
26. Somek, Alexander, “A Bureaucratic Turn?”, *The European Journal of International Law* 2/2011;
27. Suy, Eric, ”NATO’s Intervention in the Federal Republic of Yugoslavia“, *Leiden Journal of International Law*, 2000;
28. Halberstam, Daniel, Stein, Eric, “The United Nations, the European Union, and the King of Sweden: Economic Sanctions and Individual Rights in a Plural World Order”, *2 Jean Monnet Working Paper* (2009), <http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/papers/09/090201.pdf>;

29. Cannizzaro, Enzo, “A Machiavellian Moment, The UN Security Council and the Rule of Law”, *International Organizations Law Review* 3/2006;
30. Cassese, Antonio, ”Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community? Comment on Bruno Simma, NATO...“, *The European Journal of International Law* 1/1999;
31. Chesterman, Simon, “Panel on the 2012 UN Declaration on the Rule of Law and Its Projections”, *American Society of International Law Proceedings* 2013;
32. Crawford, James, “International Law and The Rule of Law”, *Adelaida Law Review* 3/2003;
33. Waldron, Jeremy, “Are Sovereigns Entitled to the Benefit of the International Rule of Law?”, *The European Journal of International Law* 2/2011a;
34. Waldron, Jeremy, “Response: The Perils of Exaggeration”, *The European Journal of International Law* 2/2011b.

Правни акти и документи

1. “The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, Report of the Secretary-General”, 23 August 2004, S/2004/616;
2. *A, B and C, v. Ireland*, (пред. бр. 25579/05), пресуда Великог већа од 16. децембра 2010;
3. *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* (Application no. 45036/98), пресуда од 30. јуна 2005;
4. Case C-469/93, *Amministrazione delle Finanze dello Stato v Chiquita Italia SpA.*, пресуда од 12. децембра 1995;
5. Case T-306/01, *Ahmed Ali Yusuf and Al Barakaat International Foundation v Council and Commission*, judgment of the Court of the First Instance of 21 September 2005;
6. Case T-306/01, *Ahmed Ali Yusuf, Al Barakaat International Foundation v. Council of the European Union, Commission of the European Communities*, пресуда од 21. септембра 2005;
7. Case T-315/01 *Yassin Abdullah Kadi v Council and Commission*, judgments the Court of the First Instance of 21 September 2005;
8. Case T-315/01, *Yassin Abdullah Kadi v. Council of the European Union, Commission of the European Communities*, пресуда од 21. септембра 2005;
9. Case T-85/09, *Kadi v. Commission*, пресуда од 30. септембра 2010;
10. *Christine Goodwin v. The United Kingdom* (пред. бр. 28957/95), пресуда од 11. јула 2002;
11. *Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 P, Yassin Abdullah Kadi v. Council of the European Union*, пресуда од 3. септембра 2008;
12. *Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P, C-595/10 P, the European Commission, the Council of the European Union and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Kadi*;

13. *Loizidou v. Turkey*, пресуда од 23. марта 1995;
14. *Republican Party of Russia v. Russia* (пед. бр. 12976/07) пресуда од 11. априла 2011;
15. *Vo v. France* (пред. бр. 53924/00), пресуда Великог већа од 8. јула 2004.

Full Professor Rodoljub Etinski, LL.D.

Faculty of Law, University of Novi Sad

RULE OF LAW IN INTERNATIONAL COMMUNITY: TENDENCIES OF DEVELOPMENT

Summary

The concept of rule of law, as the guardian of personal freedom, dignity and wellbeing, cannot produce full effects without its extension to international relations. Freedoms and dignity of individuals are articulated at national and international level. The rule of law defends personal freedom against unlawful interferences of national authorities and private actors. On the other hand, the rule of law serves as a means for realization of basic freedoms and rights by the law. Trans-border social intercourses are plying raising importance in everyday life of individuals in all countries. Individual freedom is endangered not only from national authorities, but also from authorities of other states and international bodies. Advancing basic rights, especially economic and environmental rights require international cooperation and international regulation. It means that defense of personal freedoms and realization of fundamental rights cannot be complete without international law.

The rule of law presumes certain organization of state, certain qualities of the law and qualities of judicial system. There are significant differences between the organization of a state and the organization of international community in that respect. However, developments in international legal order in XX century, such as the establishment of various international courts, development of international protection of human rights, the establishment of the World Trade Organization as well as judicial responses to human rights violation by the UN Security Council disclose trends towards the rule of law in international relations.

Key words: *Rule of law; International law; International relations.*